

Sociologia Ruralis

Vol. 40, 2000, No. 1, 2, 3, 4.

Ovo je četrdeseto godišće časopisa *Sociologia ruralis*, časopisa Europskog društva za sociologiju sela. Prvi broj objavljen je 1960. godine i, s prekidom u 1961. u kojoj nije izašao nijedan broj, časopis izlazi redovito. Objavio je radove oko 800 autora gotovo iz cijelog svijeta na oko 14.000 stranica. Autori iz Hrvatske objavili su tri rada: Stipe Šušar i Vlado Puljiz 1971., Ruža First 1978. i Maja Štambuk 1991., a prikaze knjige objavili su Ivan Magdalenić (1992.) i Maja Štambuk (1991.). Zanimljivo je da se samo 12 autora pojavilo šest i više puta, a najviše, dvanaest puta pojavilo se ime poznate engleske znanstvenice Terry K. Marsden.

Sociologia Ruralis je najpoznatiji europski časopis i, uz američki *Rural Sociology*, zasigurno ponajbolje štivo iz ruralne sociologije u svijetu. Sam časopis nije zabilježio svoju obljetnicu. Jedino je 1985. Howard Newby, tadašnji predsjednik Europskoga društva za sociologiju sela, objavio izvrstan članak u povodu srebrnog jubileja časopisa, izrazivši nadu da će *Sociologia Ruralis* doživjeti i svoj zlatni jubilej (H. Newby: Some Reflection at the Conclusion of the 25th volume of *Sociologia Ruralis*, *Sociologia Ruralis*, Vol. XXV, 1985, br. 3-4, str. 207-213). Zanimljiva je i komparativna analiza sadržaja *Sociologia Ruralis* i *Rural Sociology* u razdoblju 1970.-1980. dvojice američkih sociologa sela (John R. Fairweather, Jere Lee Gilles: A Content Analysis of »Rural Sociology« and »Sociologia Ruralis« - Preliminary Results, *Sociologia Ruralis*, Vol. XXII, 1982, br. 2, str. 173-179).

Modernizacija poljoprivrede 1960-ih i tehničko-tehnološki razvoj nalagali su istraživanje brojnih socijalnih i kulturnih barijera širenju inovacija. S druge strane, značajne su posljedice tih promjena na seosku zajednicu, čija su se seljačka obilježja rastakala pod snažnim pritiskom tržišnih odnosa, a javio se i strah od »nestajanja« ruralne sociologije.

Časopis prati istraživanja razlika između sela i grada, ruralno-urbani kontinuum, potom obrazovanje i napredovanje mladih, položaj poljoprivrednika, regionalne nejednakosti, uzroke i posljedice ekoloških promjena, strukturne promjene i dr. Sociologija sela sve veći interes pokazuje za teorijski i holistički pristup, ali su empirijski sadržaji još uvijek premalo zastupljeni. Usporedba s američkom ruralnom sociologijom iz sedamdesetih pokazala je da europska sociologija sela ima brojne značajke konvencionalne sociologije: deskriptivna je i apodiktivna, objašnjenja pojava su nepotpuna, neprimjenljiva je i s premalo socioloških interpretacija (Fairweather i Gilles, 1982.).

Svjetska recesija 1980-ih izazvala je velike promjene u ekonomskoj i socijalnoj strukturi. »Barem u zapadnoj Europi, modernizacija poljoprivrede postala je žrtvom svoga vlastitog uspjeha: višak poljoprivrednih proizvoda, višak radne snage, ekološke posljedice« (Newby, 1985). Kroz seoski turizam, organsku poljoprivredu,

održivi razvoj, zaštitu prirodnog okoliša, vraća se ideja integralnoga ruralnog razvoja. Europska zajednica poduzima značajne mjere za revitalizaciju seoskih područja - pokreće velike projekte kao što su LEADER I i II kako bi angažirala ljudske, materijalne i kulturne resurse seoskih zajednica. Nakon teorije o modernizaciji sociologija sela sada traga za novom ruralnošću i teorijom ruralnog razvoja.

Sociologia Ruralis u br. 1/2000. donosi po dva priloga o prehrambenim sustavima, europskoj ruralnoj politici i ulozi socijalnog kapitala u ruralnom razvoju, te jedan prilog o strukturnoj krizi britanske poljoprivrede te o modernizaciji i kolonizaciji divljih, nenaseljenih područja.

Stewart Lockie i Simon Kitto iz Centra za društvena istraživanja (Queensland University of Rockhampton, Australia), u radu o proizvođačko-potrošačkim mrežama i agroprehrambenim istraživanjima (*Beyond the Farm Gate: Production-Consumption Networks and Agri-Food Research*, str. 3-19), ističu da se u prošlih dvadesetak godina proširio interes ruralne sociologije na proučavanje mjesta poljoprivrede u širem sustavu proizvodnje hrane, prerade i opskrbe izvan farme, svodljiv na »istraživanje agrohrane«. Pritom su relativno zanemareni problemi odnosa između opskrbe i potrošnje, tj. vertikalna analiza sustava opskrbe i teorija umreženog aktera, koji su bili kritički spram tzv. konvencionalne političke ekonomije. Koristeći objavljene studije, autori istražuju društvene odnose u sustavu proizvodnje, prerade i opskrbe u poljoprivredi, transformiranoj prema zahtjevima što ih nameće ekologija. U tumačenju proizvodnje i potrošnje, autori se pozivaju na Toveya (1997.) koji piše o sociologiji poljoprivrede koja stavlja težište na organizaciju poljoprivrede i sociologiju prehrane, u čijem su fokusu jelo i kultura konzumiranja hrane. Pritom treba analizirati kako sustav opskrbe, i potrošači unutar njega, utječu na »društveni život« hrane. Kritičari konvencionalnog pristupa stavljaju pak jači naglasak na simboličku ulogu hrane i složenu prirodu odnosa moći koji se šire kroz društvenu mrežu i utječu »s distance«. Istraživanja agrohrane u toj mreži trebaju identificirati strategije, aktere, sredstva i »opskrbni poredak«.

Terry Marsden, s Odjela za urbano i regionalno planiranje Sveučilišta u Cardiffu (Wales), u članku »Dogadaji i stvari oko hrane: idemo li ka novom sustavu upravljanja hranom?« (*Food Matters and the Matter of Food: Towards a New Food Governance?*, str. 20-29) analizira istraživanja agroprehrambenog sustava u zadnjih deset godina. Trendovi ukazuju na potrebu boljih modela upravljanja hranom »koji bi bili izgrađeni na jednom više asimetričnom i diferenciranom shvaćanju hrane kao složene prirodne, socijalne i političke tvorevine« (str. 28). Autorica zaključuje kako je potrebno istražiti načine na koje država, nevladine organizacije i civilno društvo razvijaju i uvode aktere koji će početi stvarati različite, ne samo alternativne načine opskrbe i potrošnje hrane. Istraživanja upravljanja prehrambenim sustavom otkrivaju asimetriju u odnosima moći i potrebu da se ispita »hibridnost« odnosa između prirode i društva te stupanj njihove unutarnje povezanosti na mikrorazini.

John Gray (Odjel za antropologiju Sveučilišta Adelaide, Australija), piše o zajedničkoj agrarnoj politici i ponovnom otkriću ruralnoga u Europskoj zajednici

(The Common Agricultural Policy and Re-Invention of the Rural in the European Community). Autor analizira akademske rasprave o deteritorijalizaciji ruralnosti kao kulturnom pojmu »virtualnog karaktera« i »lišenom tjelesnoga« (pozivajući se na Halifacreea, 1993.). On opširno obrazlaže ciljeve Zajedničke agrarne politike (CAP): postizanje socijalne pravde i poticanje ekonomske efikasnosti u poljoprivredi, te osiguranje primjerenoga životnog standarda poljoprivrednog stanovništva optimalnom uporabom svih faktora proizvodnje, posebno radne snage. Proširenje Europske zajednice 1973. i 1987. godine nametnulo je stvaranje drugačije agrarne politike i politike razvoja seoskih područja. Na primjerima konkretnih programa u Škotskoj (voćarstvo u brdskom području rijeke Teviot, te program LEADER na otocima Skye i Locklsh), autor pokazuje problem odnosa između teorijskih rasprava i praktične primjene postavljenih ciljeva. U tom smislu on obrazlaže četiri faze izgradnje agrarne politike. U fazi svog konstituiranja, Europska je zajednica izražavala potrebu prostorne, ekonomske i političke integracije, a najveće su razlike postojale u poljoprivredi i selu. U drugoj fazi, umjesto nacionalnih granica protežira se regionalizacija. Agrarna politika, prema ideji Mansholta, potiče strukturne promjene i one su dovele do niza negativnih posljedica u seoskim područjima: depopulacija, problem financiranja zdravstvene zaštite malih farmera, pojava krupnih mehaniziranih farmi s odsutnim vlasnicima, koje su dobivale neproporcionalan udjel subvencija spram malih farmi. U trećoj fazi, Zajednica revidira agrarnu politiku prilagođavajući je potrebama seoskih naselja. Podloga za tu reformu bio je izvještaj Europske komisije »Budućnost ruralnih područja« (*The Future of Rural Society*) iz 1988. godine. Postavljena su dva glavna cilja: 1) poduprijeti poljoprivredu u seoskim područjima i ublažiti utjecaj strukturnih promjena na seljačko društvo; 2) urediti uzajamnost odnosa između ljudskih aktivnosti u ruralnom prostoru i oblika društvenog života. Mijenja se i odnos između poljoprivrede i seoskog prostora i seljačkog društva, i taj se odnos postavlja u obrnutom smjeru nego što je to bilo ranije. Četvrtu su fazu obilježile inicijative LEADER MacSharryeve reforme, Corkška deklaracija, Buckweilov izvještaj, te Agenda 2000 i Zajednička agrarna politika 2000, a sve u cilju boljeg poticanja razvoja seoskih područja snažnijim utjecajem lokalnog stanovništva.

Tim Richardson iz Centra za istraživanje ruralnog razvoja Sveučilišta u Aberdeenu (Škotska), u svom članku o diskursima ruralnosti u prostornoj politici EU i perspektivi prostornog razvoja Europe (*Discourses of Rurality in EU Spatial Policy: European Spatial Development Perspective*) osvrće se na publikaciju »ESDP – European Spatial Development Perspective« (*Perspektiva prostornog razvitka Europe*) iz 1999. Raščlanjujući novi politički dokument Europske unije, koji znači važan korak k prostornom planiranju i novoj europskoj prostornoj politici, on objašnjava sukobe u raspravama oko te nove prostorne politike. U raspravama o seoskim područjima i ruralnosti javila su se tri glavna problema: problemi periferije, urbano-ruralni odnosi i restrukturiranje seoskih područja. Problem perifernih područja rješiv je unapređenjem prometne infrastrukture, čime bi se uklonile prepreke u komunikaciji s razvijenim područjima i olakšalo ekonomsko napredovanje i konkurentnost. U tom kontekstu partnerski odnosi između sela i grada idu u pravcu povećane uloge ruralnih interesa, posebno u malim i srednjim gradovima.

Poljoprivreda već duže vrijeme nije glavna ekonomska grana u selu i selo postaje sve ovisnije o razvoju urbanih naselja.

O ulozi ljudskog kapitala u ruralnom razvoju, i to o mjerenju i stvaranju društvenog kapitala na primjeru danskih mljekarskih zadruga (*Measuring Social Capital: The Danish Co-operative Dairy Movement*), pišu danski istraživači Gunar L. H. Svedsen i Gert T. Svedsen. Dragovoljnim udruživanjem u zadruge, mali proizvođači mlijeka eliminiraju ekonomiju veličine jer posluju bez posrednika i tako pridonose daljnjem ekonomskom razvoju.

U drugom radu Jan Falk i Sue Kilpatrick, australski znanstvenici sa Sveučilišta Launcetona na Tasmaniji, pokušavaju definirati društveni kapital i njegovo djelovanje na primjeru jedne seoske zajednice (*What is Social Capital? A Study of Interaction in a Rural Community*). Socijalni kapital je, prema autorima, proizvod procesa društvenoga uzajamnog djelovanja na mikro, mezo i makrorazini, a potom je kao akumulirano znanje ugrađen u društveni poredak i može jedino »postojati« ako je produktivan, što su pokazali i prethodni danski znanstvenici.

Jan Drummond, Gugh Campbell (britansko Sveučilište u Hullu), Geoffree Lawrence (novozelandsko Sveučilište u Otagou) i David Symes (Središnje kraljevsko sveučilište u Australiji), u prilogu »Slučaj ili strukturna kriza britanske poljoprivrede?« (*Contingent or Structural Crisis in British Agriculture?*) pomno analiziraju aktualno stanje britanske poljoprivrede i povezuju ga s iskustvom Australije i Novog Zelanda. Za većinu britanskih farmera zadnjih je 50 godina bilo vrijeme relativnog prosperiteta i stabilnosti. Dogadaji i statistički pokazatelji upućuju da se britanska poljoprivreda približava nekoj vrsti krize. O tome govori i prosvjedni marš 284 tisuća sudionika ulicama Londona u ožujku 1998. godine, što ga je organizirao Savez za selo (*The Countryside Alliance*), osnovan krajem 1996. Autori dokazuju da je agrarna politika suočena s problemom neoliberalizma. Paradoks je u tome što je politika bila artikulirana pomoću ekoloških i socijalnih ciljeva, ali se nije provodila kroz postojeće poljoprivredne strukture, te može poslužiti jačanju tendencija stalne nestabilnosti i ekološke neodrživosti, o čemu svjedoče Australija i Novi Zeland s neoliberalnom politikom.

Stephen P. Gasteyer i Cornelia Butler Flora (Sveučilište Države Iowa, Ames, SAD) u tekstu »Modernizacija divljine: kolonizacija i percepcija krajolika i životne sredine« (*Modernizing the Savage: Colonisation and Perception of Landscape and Life-scape*) ispituju utjecaj procesa kolonizacije i naseljavanja nenastanjenih područja na promjene krajolika melioracijom i navodnjavanjem. Predmet analize čine tri studije slučaja: srednji Zapad u SAD, Patagonija u Argentini i Palestina. Kolonizatori i kolonizirani različito percipiraju krajolik. Kolonizirani američki Indijanci, Napuche Indijanci i Palestinci jače su integrirani s prirodom od kolonizatora, za koje je zemlja prirodna divljina nad kojom oni imaju vlast.

Gotovo cijeli 2. broj iz 2000. *Sociologia Ruralis* posvećuje ruralnom razvoju u Europi. Sedam priloga čine valorizacije programa LEADER I i LEADER II pokrenutih devedesetih godina 20. stoljeća u članicama Europske unije. Urednik bloka je Christopher Ray, poznati engleski sociolog sela (Sveučilište u Newcastle upon

Tyne, UK), koji u uvodnom članku LEADER program drži laboratorijem ruralnog razvoja (*The EU LEADER Programme: Rural Development Laboratory*). Sâm akronim LEADER je kratica naziva toga programa na francuskom jeziku (Liaisons Entre l'Actions de Développement de l'Économie Rurale), u smislu povezivanja akcija usmjerenih ka razvoju ruralne ekonomije, a ne u značenju engleske riječi *leader* (vođa, lider). LEADER program jače mijenja dotadašnji horizontalni sektorski pristup, uvodeći vertikalni, teritorijalni pristup integralnog ruralnog razvoja. Tu je orijentaciju podržala i Konferencija u Corku, prema čijoj deklaraciji »politika ruralnog razvoja mora biti multidisciplinarna po koncepciji a multisektorska u primjeni te jasno teritorijalno određena. Ona mora slijediti princip potpore i omogućiti raznolikost ruralnih područja u Europskoj uniji. Ona mora biti, koliko je moguće, decentralizirana i zasnovana na partnerstvu i suradnji sudionika na svim razinama: lokalnoj, državnoj i europskoj. Naglasak mora biti na participaciji i pristupu 'odozdol', koji će aktivirati kreativnost i solidarnost seoske zajednice« (Ray, str. 164). Autor upozorava na zanimljiva iskustva pojedinih zemalja u pogledu izvora financiranja, strukture ulaganja po namjeni, a posebno u angažiranju lokalnih akcijskih grupa, lokalnih vlasti i lokalnih poduzeća, što je uvelike pomoglo da su realizirani programi imali višestruku ulogu u daljnjoj demokratizaciji - humanizaciji razvoja seoskih područja.

Giorgio Osti (Sveučilište u Trstu, Italija) analizira talijanski primjer partnerstva u izvedbi LEADER programa (*LEADER and Partnerships: The Case of Italy*). U programu je bilo uključeno 175 lokalnih akcijskih grupa (*Local Action Group - LAG*) i 12 zajedničkih izvoditelja na površini od 130 tisuća km² (43% teritorija) s nešto više od 9 milijuna stanovnika (16% ukupne populacije), a troškovi su iznosili 795 milijuna eua, u čemu je udjel privatnoga poslovnog sektora bio 29% (str. 175). Programi su bili »unutarnji«, kako piše autor, bez nadzora neke regionalne ili nacionalne institucije, primjerice Nacionalnog instituta za ekonomiku poljoprivrede (INEA - Istituto Nazionale Economia Agraria). Većina je programa bila vezana uz seoski turizam (u širem smislu) i aktivnosti nužne za koordinaciju resursa zaštite prirodne okoline, poljoprivrede, gastronomije i kulture, pratećih službi koje omogućuju izvedbu programa. Autor posebno ističe da ti programi u promoviranju postmoderne »ruralnosti« traže partnerstvo kulturnih asocijacija i turističkih poduzeća.

Imre Kovách, iz Instituta za političke znanosti u Budimpešti, piše o LEADER programima, novom društvenom poretku i zemljama srednje i istočne Europe (*LEADER, a New Social Order, and the Central - and East-European Countries*). Kovách razvija ideju o prihvaćanju političko-ekonomskog pristupa ovom programu, koji izravne intervencije (od političkog »centra«) premješta na indirektan utjecaj tržišnih odnosa u kojem se redistribucija izvodi neizravno i nekoordinirano. On zagovara LEADER program kao pozitivnu mogućnost i političku snagu koja će prekinuti birokratska i ortodokсна shvaćanja ruralnog razvoja u zemljama srednje i istočne Europe, posebno Mađarske, kao nove članice Europske unije.

Henry Buller (Sveučilište u Parizu) razmatra ulogu LEADER programa u ponovnom stvaranju ruralnih prostora u Francuskoj (*Re-Creating Rural Territories: LEADER in France*). Ti su programi samo dijelom bili uvršteni u nacionalne političke planove. Decentralizacija političko-upravnog sistema vodila je stvaranju više

teritorija povezanih idejom unutarnjega socioekonomskog razvoja. U tom je smislu LEADER držan drugačijim izvorom ulaganja kapitala, radi povećanja mogućnosti komunalnih i drugih struktura da ubrzaju ruralni razvoj. Sa 36.000 administrativno-teritorijalnih jedinica, Francuska je pogodan milje za te programe, jer oni pretpostavljaju podršku lokalnog stanovništva i izvjesna iskustva u lokalnom razvoju. U vrijeme LEADER-a I (1991.-1994.), u Francuskoj je realizirano 40 programa (od ukupno 217 u okviru EU), a u okviru LEADER-a II čak 180 programa (od ukupno 968) kojima je obuhvaćena 10.491 seoska zajednica, s oko 5 milijuna stanovnika (str. 190-192). Osim toga, u Francuskoj je i prije toga održivi ekonomski rast podupiran turističkom komercijalizacijom lokalne kulture i očuvanjem lokalne industrije. Dok je programima LEADER I nedostajalo bolje poznavanje socijalnih prilika u selu i jači politički angažman, LEADER II je ojačao ulogu lokalnih zajednica i departmana, što je vodilo političkoj decentralizaciji i lokalnom kulturnom identitetu. Ovi su programi, gdje su bili uspješni, dokazali kako je ruralni razvoj i lokalna sociopolitička organizacija otišla korak dalje, zaključuje autor.

Javier Esparcia Pérez (Odsjek za geografiju Sveučilišta u Valenciji, Španjolska) razmatra LEADER program i poticanje ruralnog razvitka u Španjolskoj (*The LEADER Programme and the Rise of Rural Development in Spain*). Programima LEADER I bilo je obuhvaćeno 16% teritorija Španjolske i 5% stanovništva u 52 lokalne akcijske grupe, a LEADER II sa 132 lokalne skupine obuhvatio je 45% ukupnog prostora i 13% populacije. Bio je to prvi državni plan koji je trebao ublažiti socijalno i ekonomsko zaostajanje seoskih područja. Programi su privukli značajan privatni kapital, a novi pristup razvoju sela objedinio je ideje unutarnjeg i cjelovitog razvoja s novim idejama i sudjelovanjem lokalnog stanovništva. Oni su nagovijestili napredak i dinamiziranje ekonomskog i društvenog razvoja seoskih zajednica. Doživljeni su također i kao sredstvo moći, pa su ih neke grupe i lobiji nastojali staviti u službu svojih pojedinačnih interesa. Ti su programi slikovito opisivani kao »laboratoriji za ruralni razvoj«, laboratoriji za učenje demokracije, dijaloga i participacije u lokalnom razvoju.

Mark Shucksmith (Sveučilište u Aberdeenu, Centar za istraživanje ruralnog razvoja, Arkleton, Škotska) propituje unutarnji razvoj, društveni kapital i socijalnu uključenost - perspektivu LEADER programa u Ujedinjenom Kraljevstvu (*Endogenous Development, Social Capital and Social Inclusion: Perspective from LEADER in the UK*). Autor navodi da Europska unija LEADER programima nastoji iznaći nova rješenja specifičnih problema seoskih područja i da oni mogu poslužiti kao modeli razvoja ruralnih zona. Pritom se koristi cjelovit teritorijalni a ne sektorski pristup, uporaba lokalnih resursa uz aktivno sudjelovanje lokalnog stanovništva. Unutarnji razvoj zasnovan na teritorijalnoj osnovi teži ka preraspodjeli moći i jačanju zajednice kao prostora, odnosno grupe ljudi sa zajedničkim interesima, koji osjećaju smisao za »duh zajednice«. Analizirajući rezultate istraživanja brojnih autora, Shucksmith upozorava da jačanje društvenog kapitala u seoskim područjima u LEADER programima nije eksplicite navedena zadaća, ali se ono stvaramo zbiva. Naime, Putnamova definicija društvenog kapitala kao »ukupnosti oblika društvene organizacije, takvih kao što su različiti oblici združenih poduzeća, mreže i norme, koji zbog koordiniranog djelovanja mogu poboljšati društvenu efikasnost« (str. 211, prema Putman, 1993.), više stavlja težište na socijalni razvoj

nego na »profit i karijeru« kao osnovne ekonomske performanse. Taj kapital promiče društvenu uključenost i pitanje je kako osposobiti lokalnu zajednicu da, prihvaćajući inicijative lokalne elite i krupnih interesa, ne isključi »simboličku snagu« marginalnih skupina.

Karl Bruckmeier (Sveučilište u Göteborgu, Švedska) raspravlja o LEADER programima u Njemačkoj i autonomnom regionalnom razvoju (*LEADER in Germany and the Discourse of Autonomous Regional Development*). Pojavom ekoloških pokreta, posebno Stranke zelenih 1980-ih, razvijen je koncept autonomnoga regionalnog razvoja. Regionalni ruralni program u Saveznoj Državi Hessen 1985. godine, gdje je Stranka zelenih prvi put bila u koalicijskoj vladi, nazvan je »agrar-na opozicija«. Izravnom prodajom poljoprivrednih proizvoda, razvojem regionalne prehrambene proizvodnje, proizvodnjom proizvoda s regionalnim identitetom, novim oblicima zaštite prirodnog okoliša, zaštitom prirode na poljoprivrednom zemljištu, zdravstvenim turizmom i dr., program je bio zamjena za klasičnu poljoprivredu. Početkom 1990-ih ti su programi nastavljeni kroz inicijative LEADER i novčanu potporu do 100.000 njemačkih maraka po programu. Sada se model regionalnog razvoja proširio i na Istočnu Njemačku. Tamo je valjalo izgraditi cijeli sustav institucija za potrebe ruralnog razvoja. Projekti su zahtijevali puno više lokalnih aktivista i inicijatora lokalnog razvoja. Zbog snažne podrške ekoloških pokreta, posebice političke uloge Stranke zelenih, ruralni se razvoj u Njemačkoj ne podudara s konvencionalnom idejom razvoja što je nudi LEADER.

Nicholas Evans i Richard Yarwood (Odjel za geografiju Sveučilišta Worcester, UK) vrlo su zanimljivo obradili potrebu očuvanja rijetkih pasmina domaće stoke (*The Politicization of Livestock: Rare Breeds and Countryside Conservation*). I pored brojnih nevladinih organizacija koje brinu o očuvanju krajine i biološke raznolikosti, u Britaniji je 1973. godine osnovan Trust za opstanak rijetkih pasmina (RBST – The Rare Breeds Survival Trust). Naime, između 1900. i 1973. nestalo je 26 vrsta takve stoke, pa je pokrenuta akcija očuvanja rijetkih pasmina goveda, svinja, ovaca i drugih vrsta stoke. Trust ima osam tisuća članova, među kojima su i uzgajivači takve stoke (tzv. ortodoksni konzervativni farmeri) i nepoljoprivrednici. Autori su 1996. proveli istraživanje: od 7.864 upitnika poslanih članovima RBST-a preko njihova časopisa *The Ark* (Škrinja) vraćeno im je 1.834 ili 23 posto. U svom pristupu autori koriste metodu teorija akterove mreže. Istraživanjem su dokazali da je Trust, kao snažan akter u promicanju ideje očuvanja rijetkih pasmina, uspio značajno ublažiti konflikt između agrarne politike, kao zagovornika produktivističke poljoprivrede, i pristaša povećanja broja životinja rijetkih pasmina.

Arunas Juska, Lourdes Gouveia, Jackie Gabriel i Suzan Koneck (Sveučilište Nebraska, Omaha, SAD) obrađuju pregovore o bakteriološkim standardima zaraženosti mesa u Sjedinjenim Državama: slučaj *Escherichia coli* O₁₅₇ : H₇ (*Negotiating Bacteriological Meat Contamination Standards in the US: The case of E. coli O₁₅₇ : H₇*). Analiza promjena u vezi s bakteriološkim standardima zaraženosti mesa u Sjedinjenim Državama od početka 1980-ih pokazala je i lutanja, dok 1996. godine nije donesena uredba po kojoj se, od zaraze tom bakterijom, meso štiti posebnim postupkom termičke obrade i pakiranja.

Sociologia Ruralis u broju 3/2000. donosi pet znanstvenih priloga: dva o hrani, ruralnosti i prirodi, dva o socijalnoj isključenosti, društvenom kapitalu i strategijama opstanka u ruralnim područjima, dok se u jednom prilogu analiziraju lokalne reakcije na globalne promjene.

Lewis Holloway i Moya Kneafsey (Geografski odjel Sveučilišta Coventry, Ujedinjeno Kraljevstvo) pišu o farmerskim tržnicama u Ujedinjenom Kraljevstvu (*Reading the Space of the Farmers' Market: A Case Study from the United Kingdom*, str. 285-299). Prava farmerska tržnica u Britaniji je otvorena 1997. u Bath-u, jer je taj nekada široko rasprostranjen - tradicionalan oblik prodaje gotovo nestao pod snažnim pritiskom supermarketa. Danas tržište hrane postaje sve raznolikije, a obnova farmerskih tržnica znači prijelaz od »produktivističke logike« na »logiku kvalitete« (str. 285). Autori istražuju farmersku tržnicu u Stratfordu, koja djeluje u radijusu od 48 km² oko grada, a otvorena je svake prve subote u mjesecu i za Božić. Na njoj domaći proizvođači nude samo svoje proizvode po principu »lokalnosti«, jer tržnice čine »svjetski proces pregovaranja unutar mreže proizvođača, potrošača i institucija. To je način povezivanja lokalne proizvodnje i potrošnje unutar regija« pa su one i »politički i društveni teren«, a ne samo doprinos lokalnoj ekonomiji, privlačenjem novih potrošača (str. 287). Farmerske su tržnice, drže autori, jako važne i kao kulturni i društveni kapital, a ne samo višestruka korist za proizvođače i lokalnu zajednicu. Pritom je ipak znakovita poruka jednog ispitnika: »Moramo podržati naše domaće farmere, ili će oni izumrijeti« (str. 295).

Rijetko je zanimljiva teorijska rasprava Kris van Koppena (Odsjek društvenih znanosti Sveučilišta u Wageningenu, Nizozemska) o materijalnom i nematerijalnom pristupu prirodi u ekološkoj sociologiji (*Resource, Arcadia, Lifeworld: Nature Concepts in Environmental Sociology*, str. 300-318). Pisac uporište nalazi u 80-tak radova različitih autora, pokušavajući na kraju naći rješenje u cjelovitom, sociološkom poimanju prirode. On navodi tri pristupa u konceptualizaciji prirode. Prvi je resurski pristup, dominantan u teoriji ljudske ekologije (Par, Duncan), zatim u Luhmanovoj teoriji sistema, marksističkoj teoriji, Habermasovoj teoriji komunikacije, Beckovoj teoriji rizičnog društva i teoriji ekološke modernizacije (Spaargaren i Mol). Vrijednost prirode je središte resurskog pristupa, ali je problem u tome, ističe autor, što je zaštita prirode moralna i estetska tradicija te se ne može svesti na održivu uporabu resursa ili na interese privatne potrošnje (str. 301-303). Drugo, arkadijski je pristup prirodi oprečan resursnom i rabi se u smislu izvedenice Donalda Worstera, prema kojem je arkadijsko gledište o odnosu prirode i čovjeka »usmjereno na otkrivanje intrinzičnih vrijednosti čovjeka i prirode«, nasuprot instrumentaliziranom svijetu, »resursizmu« i »redukcionizmu«. Kulturni su korijeni arkadijskog pristupa u tradiciji simpatiziranja životinja, uživanja u ljepoti prirode i krajolika, u historiji prirode i religijskoj tradiciji (str. 304). Treće, konstruktivistički pristup prirodi objašnjava prirodu kao »nešto što je simbolički konstruirano, prije nego objektivna datost« (str. 307). Konstruktivisti ističu ulogu kulture i njezinih simbola u razumijevanju prirode. Autor pokušava premostiti jaz između konstruktivističkoga i drugih pristupa, jer ma koliko bilo važno neinstrumentalno vrednovanje prirode, valja voditi računa i o životnom iskustvu koje je u interakciji s materijalnim svijetom.

Henk Meert (Institut za socijalnu i ekonomsku geografiju Katoličkog sveučilišta u Leuvenu, Belgija) obraduje važnost strategija uzajamnog opstanka za život seoske zajednice (*Rural Community Life and the Importance of Reciprocal Survival Strategies*, str. 319-338). Autor opisuje makrosocijalni kontekst ekonomske krize i njezin utjecaj na stanje u selu, i to prateći razvoj jednoga malenog sela Houwaart u općini Tielt-Winge u Flandriji, najnerazvijenijem dijelu Belgije, kroz tri vremenska razdoblja: 1840.-1895., 1895.-1944. te nakon Prvoga svjetskog rata. Razvijajući strategije održanja, domaćinstva pokušavaju izbjeći socijalnu marginalizaciju, koristeći se pritom poljoprivrednim i nepoljoprivrednim aktivnostima.

Leo J. de Haan (Sveučilište u Nijmegenu, Nizozemska) piše o globalizaciji, lokalizaciji i održivosti sredstava za život (*Globalization, Localization and Sustainable Livelihood*, str. 339-365). Utvrdivši da je u zemljama bivšega Trećeg svijeta 20% do 50% svjetske populacije isključeno iz svjetskog progressa, autor objašnjava sustav održanja sredstava za život kroz strategije aktera i njihovu interakciju sa pet vitalnih kapitala: ljudski kapital (radna snaga, stručnost, iskustvo, znanje, kreativnost i inventivnost), prirodni kapital (resursi poput zemlje, vode, šuma, pašnjaka, minerala), fizički kapital (zalihe hrane, stočni fond, dragulji, pribor, alati, strojevi), financijski kapital (novac, štednja u banci ili u »čarapi«, zajmovi ili krediti) te društveni kapital (kvaliteta međuljudskih odnosa, uzajamna pomoć među susjedima, oslonac na potporu obitelji). Ovi su kapitali položeni u društvenu, ekonomsku, političku i ekološku strukturu, a akteri ih - djelujući sami i kroz agencije - pretvaraju u održiva sredstva za život.

Megan K. L. McKenna (Sveučilište Massey, Novi Zeland) pita mogu li seoski glasovi, zbog osporavanja deregulacije u proizvodnji jabuka, utjecati na novozelandske izbore (*Can Rural Voices Effect Rural Choices? Contesting Deregulation in New Zealand's Apple Industry*, str. 366-383). U fokusu je prosvjedni marš voćara u gradu Nelson rujna 1998., kada je oko tisuću prosvjednika, u organizaciji Ujedinjenih voćara i uz podršku proizvođača kivija i mlijeka, prosvjedovalo protiv neoliberalnih poteza vlasti koja je 1993. posve deregulirala domaće tržište jabuka, te je svaki kupac iz svijeta mogao slobodno poslovati na novozelandskom lokalnom tržištu. Novi Zeland ima oko 1.500 voćara, 85 posto ih čine obiteljska gospodarstva s prosječnom veličinom voćnjaka od 8 do 12 ha. Voćari su okrenuti izvozu. Novozelandske jabuke čine 3 posto svjetskog izvoza, a tek 1 posto ukupne proizvodnje. Razvidna je vrlo dobra organiziranost voćara. Oni su imali i snažnu podršku medija i neseljaka, a njihova grupa za lobiranje s predstavnicima vlasti bila je vrlo uspješna. Prosvjed je bio politički uspjeh Ujedinjenih voćara: u njemu su sudjelovali neki članovi parlamenta, predsjednik općine, voćarski radnici i njihove obitelji, proizvođači repromaterijala, mještani i drugi.

Sociologia Ruralis u broju 4/2000. donosi desetak priloga o stvarnom i mogućem socioekonomskom utjecaju na ruralni razvoj. Ovo posebno izdanje, u kojem su obrađeni brojni primjeri uspješnog razvoja ruralnih područja, uredili su Jan Douwe van der Ploeg, Henk Renting i Marilyu Moonderhond-Jones.

Devet autora - Jan Douwe van der Ploeg, Henk Renting, Gianluca Brunori, Karlheinz Knickel, Joe Maunion, Terry Marsden, Kess de Roest, Eduardo Sevilla Guz-

man i Flaminia Ventura (istodobno suradnici u istraživanju »Društveno-ekonomski utjecaj politike ruralnog razvoja: stvarnost i mogućnosti«), u uvodnom članku o ruralnom razvoju - od prakse i politike prema teoriji (*Rural Development: From Practices and Policies Towards Theory*, str. 391-408), obrazlažu potrebu nove teorije ruralnog razvoja. Naime, paradigma modernizacije što je do sada dominirala u politici, praksi i teoriji zamjenjuje se paradigmom ruralnog razvoja. Autori pokušavaju odgovoriti na upit što to paradigmu ruralnog razvoja čini novom, te ističu da iako još ne postoji sveobuhvatna definicija ruralnog razvoja, ona je odjednom postala dio najnovijih rasprava oko poljoprivrede i sela. Neki taj razvoj vide kao proces koji vodi konačnom izvlašćenju farmera, a drugi kao snagu koja će revitalizirati poljoprivredu.

Autori drže da ruralni razvoj valja gledati kao višestupanjski proces, ukorijenjen u povijesnoj tradiciji. Na prvoj razini valja povezati poljoprivredu s društvom, na drugoj razini treba tražiti nove razvojne modele poljoprivrede, na trećem nivou operacionalizirati ruralni razvoj na razini pojedinačnog gospodarstva, na četvrtom stupnju definirati ruralni razvoj na razini sela i njegovih gospodarskih subjekata, a na petom se stupnju javljaju politika i institucije koje provode nacionalne i regionalne programe. Pisci ističu da novi koncept ruralnog razvoja ide mimo teorije modernizacije koja se nekada držala rješenjem za probleme sela i poljoprivrede. Kreiranjem novih proizvoda i usluga te povezivanjem s novim tržištima, razvijanjem novih tehnologija radi reduciranja troškova, povećat će se i vrijednost proizvoda i ukupan dohodak.

Gianluca Brunori i Adanella Rossi (Odjel za ekonomiku poljoprivrede Sveučilišta u Pizi, Italija) u radu o vinskim cestama u Toskani (*Synergy and Coherence through Collective Action: Some Insights from Wine Routes in Tuscany*, str. 409-423), raščlanjuju talijanski primjer skrivenog mehanizma ruralnog razvoja - sinergiju sustava. Kombinacija aktivnosti iz različitih područja i njihovo povezivanje na različitim razinama, izuzetno su utjecali na sve ono što je bilo posljedica brzog urušavanja ruralne ekonomije. Analiza pokazuje da sustav sinergija nalazi izvor izvan pojedinačnoga poljoprivrednog poduzeća, što ovisi o kolektivnom djelovanju sustava i »partnerstvu« koje se stvara među različitim tipovima ruralnih aktera. To se svakako razlikuje od ranije paradigme modernizacije koja naglašava »poduzetničke« sposobnosti pojedinih farmera i predstavlja nov oblik društvenog kapitala i omogućuje gospodarstvima da održe svoje poslovanje.

Terry Marsden, Jo Banks i Gillian Bristow (Sveučilište u Cardiffu, Wales) analizom uloge prehrambenih lanaca govedine u ruralnom razvoju (*Food Supply Chain Approaches: Exploring Their Role in Rural Development*, str. 424-438) pokazuju da novi prehrambeni lanci zasnovani na suradnji proizvođača i potrošača, potiskuju anonimne odnose svojstvene industrijskom načinu proizvodnje hrane u suvremenom svijetu. Opći je trend »spajanja« dugačkih, kompleksnih i racionalno organiziranih industrijskih lanaca koji potrošaču isporučuju proizvod, sa znatnom količinom informacija o njegovom podrijetlu i kvaliteti.

Kees de Roest i Alberto Menghi iz Centra za istraživanje animalne proizvodnje u Reggio Emilia (Italija), analizom proizvodnje poznatog sira parmezana (*Reconsi-*

dering »Traditional« Food: The Case of Parmigiano Reggiono Cheese, str. 439-451), dokazuju kako se on znatno razlikuje od srodnih vrsta sira. Poboljšanje kvalitete i više garantirane cijene proizvođačima mlijeka te promjena u načinu isporuke proizvoda doveli su do povezivanja malih i srednjih proizvođača sira. Sve je to urodilo značajnim ubrzanjem ruralnog razvoja u ovoj regiji.

Flamina Ventura i Pierluigi Milone (Odsjek za ekonomska istraživanja Poljoprivrednog fakulteta u Perudi, Italija) bave se mrežom mesnica, još jednim uspješnim primjerom ruralnog razvoja u Umbriji (*Theory and Practice of Multi-Product Farms: Farm Butcheries in Umbria*, str. 452-465). Sitne farme za tov goveda pasmine Chianina imale su male izgleda sve dok se nisu povezale u novu mrežu suvremenih mesnica. Bit strategije čini rekombiniranje resursa samih gospodarstava i izvan njih, što je dovelo do visoke kvalitete proizvoda i većeg dohotka.

Jo Banks i Terry Marsden (Cardiff, Wales) bave se integriranjem agroekološke politike, sustava poljoprivredne proizvodnje i ruralnog razvoja na primjeru Tir Cymen u Walesu (*Integrating Agri-Environment Policy, Farming Systems and Rural Development: Tir Cymen in Wales*, str. 466-480). Tir Cymen (na keltskom: uredno imanje) je pilot program očuvanja poljoprivredne prirodne okoline, pokrenut u Walesu 1992. na tri lokacije: Meirionnydd na sjeveru zemlje, s pretežno brdskom poljoprivredom (uglavnom ovce); Dinefuwr u središnjem dijelu (pretežno mliječne farme); Gower, poluotok na jugu. Autori na tom primjeru ističu važnost upravljanja prirodom i krajolikom. U prvoj fazi, shema Tir Cymen pokrivala je 30 posto seoskog područja Walesa, a u drugoj je fazi podignuta na nacionalnu razinu.

Jim Kinsella, Susan Wilson, Floor de Jong (Poljoprivredni fakultet Sveučilišta u Dublinu) i Henk Renting (Sveučilište u Wageningenu) pišu o revitalizaciji poljoprivrede, i to ekonomici poljoprivrede kao polazištu ruralnog razvoja (*Revitalizing Agriculture: Farming Economically as Starting Ground for Rural Development*, str. 497-511). Autori ukazuju da 45 posto farmi u Irskoj ostvaruje dohodak izvan poljoprivrede i da će se taj udjel povećavati. Seoska su domaćinstva svjesno izabrala pluriaktivnost kako bi osigurala sredstva za život u selu i od poljoprivrede (kao hobija, kao kulturnog identiteta, ili kao obiteljske obveze čuvajući bitan dio svoga načina života). Pluriaktivnost povećava privlačnost sela i omogućuje ostanak u ruralnim područjima. Irski primjer kazuje da je kombinacija poljoprivrede s drugim unosnim aktivnostima prihvatljiva strategija stjecanja prihoda seoskih domaćinstava.

Jan Douwe van der Ploeg (Sveučilište u Wageningenu, Nizozemska) u štivu o revitalizaciji poljoprivrede ističe kako cilj racionalne poljoprivrede jest obuzdavanje troškova te bolje korištenje unutarnjih resursa. Svoj »scenarij« razvoja tipa racionalnoga poljoprivrednog poduzeća objasnio je na primjeru proizvodnje mlijeka u Friziji (Friesland). Ključni element racionalnog gospodarstva je štedljiva, ekonomska proizvodnja, koja smanjuje uporabu vanjskih inputa i orijentira se na domaće, vlastite resurse i njihovu valorizaciju, što pogoduje očuvanju prirodne okoline i pridonosi paradigmi novoga ruralnog razvoja.

Karlheinz Knickel sa Sveučilišta u Frankfurtu (Njemačka) i Henk Renting sa Sveučilišta u Wageningenu (Nizozemska), obradili su metodologijska i konceptualna pitanja istraživanja multifunktionalnosti i ruralnog razvoja (*Methodological and Conceptual Issues in the Study of Multifunctionality and Rural Development*, str. 512-528) u primjeru preorijentacije na organsku proizvodnju mlijeka u oblasti Rhön (Savezna Država Hessen u Njemačkoj). Izgradnja nove organske mljekare bila je prilika nekolicini farmi za preorijentaciju na organsku proizvodnju. Ta je mljekara aktivirala ruralni razvoj, stvoreni su specifični regionalni proizvodi, razvio se seoski ili zeleni turizam. Autori ističu kako multifunktionalna poljoprivreda može imati ključnu ulogu u jačanju unutarnje kohezije, integracije i međusobnih odnosa između djelatnosti. Dapače, poljoprivreda može odigrati važnu ulogu i u očuvanju krajolika i prirodnog prebivališta, kao resursa za razvoj seoskih područja.

Srećko Brkić
Zagreb, Hrvatska

*Janez Bogataj, Borut Brumen, Vito Hazler, Ingrid Slavec Gradišnik in
Zmago Šmitek (ur.)*

Kolesar s Filozofske: zbornik v počastitev 90-letnice prof. dr. Vilka Novaka

Ljubljana, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2000, 300 str.

Kolesar s Filozofske (Biciklist s Filozofskog) naslov je zbornika kojega je, u čast 90. rodendana slovenskog etnologa Vilka Novaka, izdao njegov matični Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Ljubljani.

Vilko Novak rodio se 28. travnja 1909. godine u Beltincima u Prekmurju. Povijest južnoslavenskih jezika i slovenistiku na Filozofskom fakultetu u Ljubljani diplomirao je 1933. godine. Po završetku studija neko je vrijeme radio kao srednjoškolski profesor u Mariboru, Murskoj Soboti, Kranju, Senti i Ljubljani. Tijekom tog razdoblja zainteresirao se za etnološke teme i postao jedan od prvih studenata etnologije Ljubljanskog sveučilišta. Drugi svjetski rat prekinuo ga je u studiranju, te Novak odlazi u Mađarsku gdje 1944. u Budimpešti brani doktorsku disertaciju s područja slavistike. Nakon završetka rata nastavlja studij etnologije u Ljubljani, gdje ju je i diplomirao 1947. godine. Profesor Niko Županič uzima ga za asistenta na Odsjeku za etnologiju 1948., a nakon Županičeva umirovljenja 1975., Novak gotovo čitavo desetljeće ostaje jedini profesor na tom Odsjeku. Predstojnik Odsje-